

Povijesni pregled ilirskih naroda na području Hrvatske

Matijević, Patricia

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:123324>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

POVIJESNI PREGLED ILIRSKIH NARODA NA
PODRUČJU HRVATSKE

Završni rad

Kandidat: Patricia Matijević

Mentor: doc. dr. sc. Eva Katarina Glazer

Zagreb, 2019

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. POVIJESNI IZVORI	2
2.1. Arheološki povijesni izvori	2
2.2. Pisani povijesni izvori	2
3. KRATAK PREGLED ILIRSKIH NARODA	5
3.1. Područja ilirskih naroda	5
3.2. Dalmati	6
3.3. Liburni	8
3.4. Japodi	11
3.5. Histri	13
3.6. Panonci	14
4. ZAKLJUČAK	17
5. POPIS ILUSTRACIJA	18
6. BIBLIOGRAFIJA	19
6.1. Literatura	19
6.1.1. Knjige	19
6.1.2. Članci	19
6.2. Web stranice	20

1. UVOD

Tema ovog završnog rada je „Povijesni pregled ilirskih naroda na području Hrvatske“. Rad obuhvaća povijesne izvore koji spominju ilirske narode te povijesni pregled ilirskih naroda. Kod povijesnih izvora će biti spomenuti arheološki i pisani povijesni izvori koji daju podatke o ilirskim narodima. Povijesni pregled obuhvaća pojedine narode te njihove karakteristike. Osvrnut će se na područja na kojima su obitavali ali i na njihove razlike. U radu će biti spomenuti i narodi s prostora Panonije oko kojih se često vode rasprave pripadaju li ilirskoj kulturnoj grupi.

Cilj rada je ukratko prikazati sličnosti i razlike između pojedinih naroda te njihov prikaz u povijesnim izvorima. Rad se najviše fokusira na knjigu *Iliri : povijest, život, kultura* autora Aleksandra Stipčevića koja spominje povijest ilirskih naroda ali i njihov svakodnevni i gospodarski život te društveno uređenje. Također, za rad je korištena i knjiga *Prapovijest* autora Stojana Dimitrijevića, Tihomila Težak – Gregla te Nives Majnarić Pandžić koja prikazuje pregled ilirskih naroda u željeznom dobu, točnije od 9. do 4. st. pr. Kr. Na kraju, kroz rad će biti i spomenuta mnoga djela hrvatskog povjesničara i arheologa Slobodana Čače.

2. POVIJESNI IZVORI

Da bi se mogla pratiti povijest ilirskih naroda te njihov razvoj, važni su povijesni izvori. Pošto se pisani povijesni izvori pojavljuju tek s dolaskom grčkih i rimskih kolonista, treba se osvrnuti i na materijalne povijesne izvore i arheologiju.

2.1. Arheološki povijesni izvori

Jedna od važnijih teorija koja je postala popularna među arheolozima je da su Iliri bili tvorci kulture polja sa žarama.¹ Do te teorije je došao njemački arheolog, Gustav Kossinna, te je tvrdio da su Protoiliri bili tvorci kulture polja sa žarama te da su se od njih u željeznom dobu razvili Iliri koji su se kasnije proširili prema Balkanu.²

Ubrzo dolazi i do teorije da su Prailiri bili nositelji neolitske trakaste keramike te da su iz Njemačke prodrli do Gčke.³ Začetnik te teorije je bio njemački arheolog Karl Schuchhardt.⁴

Kao odgovor na to, slovenski arheolog, Josip Korošec, i bosanskohercegovački arheolog, Alojz Benac, započinju arheološka iskapanja te dolaze do teorije da je ilirska kultura nastala na ovom području kao nastavak starijih brončanodobnih kultura te je ta teorija poznata pod nazivom autohtona teorija koja postaje vrlo popularna među brojnim znanstvenicima s ovih područja.⁵

2.2. Pisani povijesni izvori

Za pisane povijesne izvore pažnju treba obratiti na grčke i rimske autore. Pisani povijesni izvori iz razdoblja antike se najviše temelje na putopisima te geografskim spisima. Najstarije podatke o Ilirima na području Jadrana daje grčki pjesnik Alkman tijekom VII. st. pr. Kr.⁶ Što se tiče putopisa, prve zapise daje grčki geograf Hekatej iz Mileta, rođen između 560. i 480. g. pr. Kr., u svome djelu *Obilazak zemlje*.⁷ Iako je djelo sačuvano samo u

¹ STIPČEVIĆ 1989: 16

² STIPČEVIĆ 1989: 16

³ STIPČEVIĆ 1989: 17

⁴ STIPČEVIĆ 1989: 17

⁵ STIPČEVIĆ 1989: 18

⁶ STIPČEVIĆ 1989: 20

⁷ MATIJAŠIĆ 2009: 13

fragmentima, ipak je od velike važnosti jer spominje Histre, Liburne i Kaulike na području sjevernog Jadrana koje autor naziva Jonskim zaljevom.⁸

Za opis obale važan je i Pseudo – Skilaksov Peripl kojeg je napisao nepoznati autor u IV. st. pr. Kr.⁹ U djelu se vidi da autor nije dobro poznao područje Balkana te je tvrdio da se Dunav ulijeva s jedne strane u Crno more a s druge strane u Jadransko more, no treba spomenuti i da je tvrdio da Iliri na sjeveru graniče s Liburnima, koje nije smatrao ilirskim narodima, a na jugu da se protežu do današnje južne Albanije.¹⁰

Od važnijih geografskih spisa treba spomenuti i Pseudo Skimnovu Periegezu, napisanu u stihovima i smještenu u razdoblje oko 120. g. pr. Kr., čiji je autor također nepoznat.¹¹ U djelu se također spominje da južni i srednji dio Jadrana pripadaju Jonskom zaljevu.¹² Pošto i grčki geograf, Hekatej iz Mileta, spominje da sjeverni Jadran ustvari Jonski zaljev, može se zaključiti da je imao utjecaj i na ovog nepoznatog autora. Između ostalog, u Pseudo Skimnovoj Perijegezi se spominju i Histri te s njima povezana dva otoka koja daju kositar, ali i Liburni.¹³

Uz Periegezu, pjesnička obilježja imaju i djela autora Kalimaha iz Cirene, Apolonija Rođanina i Likofrona iz III. st. pr. Kr. ali i *Anali* Kvinta Enija i Hostijev spjev o histarskom ratu iz II. st. pr. Kr.¹⁴ Iako su ta djela pisana pjesnički ili u stihovima i nisu sačuvani cijeli, i dalje se mogu koristiti kao povijesni izvori zbog činjenica koje se podudaraju sa stvarnim događajima.

Unatoč tome što su mnogi logografi, putopisci i pjesnici opisivali tadašnje događaje i stanja, postupno ipak počinje dolaziti do razvoja historiografskih djela u kojima se najviše istaknuo i sam „otac povijesti“, Herodot, koji je bio jedan od prvih povjesničara koji je provjeravao istinitost događaja o kojima je pisao.

Od grčkih povjesničara treba spomenuti i Polibija iz II. st. pr. Kr koji je odveden u Rim kao taoc te je napisao djelo *Historiai* u 40 knjiga u kojem prikazuje rimsko djelovanje na Jadranu u razdoblju od 230. do 167. g. pr. Kr.¹⁵

Iako je bio samo podrijetlom Grk, od važnosti je i rimski povjesničar Apijan koji je u II. st. pr. Kr. napisao djelo *Romaike 'istoria* u 24 knjige.¹⁶ Od 24 knjige ostalo je sačuvano 11 knjiga

⁸ MATIJAŠIĆ 2009: 14

⁹ MATIJAŠIĆ 2009: 14

¹⁰ STIPČEVIĆ 1989: 20

¹¹ ČAČE 2015: 10

¹² ČAČE 2015: 12

¹³ ČAČE 2015: 13

¹⁴ MATIJAŠIĆ 2009: 14

¹⁵ MATIJAŠIĆ 2009: 14

među kojima se nalazi i knjiga o Iliriku u kojoj Apijan opisuje razdoblje od ratova s Ilirima iz III. st. pr. Kr. pa sve do panonsko – dalmatinskog ustanka ili, poznatije, Batonskog rata, početkom I. stoljeća.¹⁷

Za područje koja su naseljavala ilirski narodi važno je i djelo rimskog povjesničara Tita Livija zvano *Ab Urbe condita*, odnosno, *Od osnutka Rima*.¹⁸ Djelo je napisano u 142 knjige od kojih je sačuvano oko 35 knjiga te sažeci i citati njegovih knjiga iz kasnijih stoljeća.¹⁹ Njegova djela opisuju drugi histarski rat sa Rimljanima 178. – 177. g. pr. Kr. te treći ilirski rat koji se zbio 167. g. pr. Kr.²⁰

Nije bilo neobično i da su rimski povjesničari obnašali uloge carskih namjesnika. Tako treba spomenuti i Diona Kasija Kokcejana, rimskog povjesničara koji je bio carski namjesnik u Dalmaciji i Panoniji te dva puta i konzul.²¹ Napisao je djelo *Romaike historia* krajem II. i početkom III. stoljeća te je u njemu spomenuo i borbe Rimljana protiv Delmata.²²

Kao što je već spomenuto, geografi su često davali detaljne podatke o narodima. Jedan od poznatijih grčkih geografa bio je i Strabon koji je napisao svoje djelo *Geografija* u 17 knjiga u kojima opisuje Sredozemlje ali i Istru i Dalmaciju.²³

Ilirske narode, točnije Liburne, spominje i rimski pisac Plinije Stariji u svom najpoznatijem djelu *Naturalis Historia*.²⁴ Važnost geografskih opisa se nastavila i u razdoblju Rimskog Carstva.

Tako je mnoge podatke o području hrvatskih zemalja dao i Klaudije Ptolemej u svom djelu *Geografska uputa* napisanom u osam knjiga.²⁵

Također, u osmoj knjizi je prikazana karta pod imenom *Peta karta Europe* koja daje detaljan prikaz Ilirika i Panonije.²⁶

Slika 1. Peta karta Europe

¹⁶ MATIJAŠIĆ 2009: 14

¹⁷ MATIJAŠIĆ 2009: 14

¹⁸ MATIJAŠIĆ 2009: 14

¹⁹ MATIJAŠIĆ 2009: 14

²⁰ MATIJAŠIĆ 2009: 14

²¹ MATIJAŠIĆ 2009: 15

²² *Enciklopedija s.v. „Dion Kasije Kokcejana“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15287>] 15. srpanj 2019.

²³ MATIJAŠIĆ 2009: 15

²⁴ STIPČEVIĆ 1989: 25

²⁵ *Enciklopedija s.v. „Klaudije Ptolemej“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50988>] 15. srpanj 2019

²⁶ *Enciklopedija s.v. „Klaudije Ptolemej“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50988>] 15. srpanj 2019

Uz djela treba spomenuti i geografske karte i opise putova kao izvore. Jedan od važnijih opisa putova je *Antoninski opis putova* koji se smješta u razdoblje između III. i IV. stoljeća a sadrži podatke o važnijim cestama i toponimima.²⁷

3. KRATAK PREGLED ILIRSKIH NARODA

3.1. Područja ilirskih naroda

Naziv *Iliri* označava skupinu naroda koja je naseljavala Balkanski polutok u razdoblju od brončanog doba do antike, točnije u razdoblju III. tisućljeća i traje do VIII. st. pr. Kr.²⁸ Oko podrijetla *Ilira* se i dalje vode brojne rasprave, no pretpostavlja se da su se Ilirima nazivali i narodi s područja Epira²⁹ ili su barem bili srodni Ilirima.

Što se tiče područja južne Dalmacije, već su oko Neretve pronađeni tragovi ilirskog naroda poznatih pod imenom Daorsi. Daorsi su živjeli oko područja Ošanići kraj Stoca, u današnjoj Bosni i Hercegovini, gdje su i pronađeni megalitski bedemi, trg, hram ali i novac koji su kovali.³⁰

Sjeverno od Daorsa se nalazio narod Delmati, odnosno Dalmati koji je obitavao na području srednje Dalmacije. Pretpostavlja se da su Delmati prvotno živjeli oko središta Delminijum, koje se nalazi u blizini današnjeg Tomislavgrada u Bosni i Hercegovini, te da su se oko III. st. pr. Kr. preselili na područje između rijeka Krke i Cetine.³¹

Sjevernije od Delmata su se nalazila dva naroda koji spadaju u ilirsku etničku skupinu. To su bili Liburni i Japodi. Liburni su se nalazili na području današnje sjeverne Dalmacije, uz obalu od rijeke Krke do rijeke Raše.³² Bili su dominantan narod koji je često ulazio u sukobe s Rimljanima. S druge strane, matično područje Japoda je bilo područje Velebita i Like. Japodi su također imali sukobe s Rimljanima te je poznato da je i sam Oktavijan uspio osvojiti njihovo sjedište Metulum.

Na području današnje Istre se nalazio narod zvan Histri koji su poznati su po *Histarskim ratovima* koje su vodili sa Rimljanima. Za Histre je važno spomenuti da su bili pod utjecajem

²⁷ MATIJAŠIĆ 2009: 16

²⁸ *Enciklopedija* s.v. „Iliri“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27086>] 19. srpanj 2019

²⁹ *Enciklopedija* s.v. „Iliri“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27086>] 19. srpanj 2019

³⁰ *Enciklopedija* s.v. „Daorsi“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13905>] 19. srpanj 2019.

³¹ STIPČEVIĆ 1989: 29

³² *Enciklopedija* s.v. „Liburni“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36372>] 20. srpanj 2019.

ilirskih i venetskih etničkih elemenata te da se u historiografiji često raspravlja o njihovoj pripadnosti ilirskim narodima.³³

Što se tiče unutrašnjosti, tu se ilirski narodi najviše pojavljuju tek nakon dolaska Kelta.³⁴ Tako oko rijeke Dunav dolazi do pojave Skordiska, oko donjeg toka rijeke Save su se nalazili Breuci i Oserijati, uz rijeku Kupu oko Siska su živjeli Kolapijani, a na području od Varaždina do Daruvara Jasi.³⁵

3.2. Dalmati

Kao što je već spomenuto, Delmati, odnosno Dalmati je bio narod koji je obitavao na području srednje Dalmacije. Nakon što su se preselili na područje srednje Dalmacije dolazi do razvoja tzv. delmatske grupe u starijem željeznom dobu.³⁶ Važno je spomenuti da se već u kasnom brončanom dobu krenuo razvijati stil koji će obilježiti delmatsku grupu idućih par stoljeća. Primjer za to je brončana fibula tipa Golinjevo koja ima strmo uzdignuti i asimetričan luk.³⁷

Slika 2. Brončana fibula tipa Golinjevo

koja ima strmo uzdignuti i asimetričan luk.³⁷

Također, važno je spomenuti da su delmatska i liburnska grupa često bile povezane i imale utjecaje jedna na drugu, pogotovo oko područja rijeka Cetine i Neretve.³⁸ Željezno doba na delmatskom području započinje oko 9. st. pr. Kr. te tada počinje dolaziti i do naseljavanja u gradine, no treba spomenuti i da nisu sve gradine bile naseljene, već je oko polovica gradina imala ulogu zbjega ili mjesta za povremeno okupljanje.³⁹ Što se tiče grobne arhitekture, bila je slična liburnskoj te je dolazilo je do podizanja kamenih i zemljanih grobnih humaka.⁴⁰ To još jednom potvrđuje da su Delmati i Liburni vjerojatno imali utjecaje jedni na druge, no unatoč tim sličnostima treba spomenuti i razlike. Tako su Delmati, za razliku od Liburna i Histra, muškarce pokapali sa željeznim kopljima, velikim noževima te obrambenim oružjem da bi ih predstavili kao ratnike.⁴¹

³³ STIPČEVIĆ 1989: 29

³⁴ STIPČEVIĆ 1989: 30

³⁵ STIPČEVIĆ 1989: 30

³⁶ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 319.

³⁷ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 319.

³⁸ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 319

³⁹ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 320

⁴⁰ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 321

⁴¹ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 322

Što se tiče načina života, glavni oblik privrede je bilo stočarstvo.⁴² Brojni lingvisti tvrde da ime *Delmatae* dolazi od riječi ovčari a da su se Delmati bavili stočarstvom je tvrdio i Strabon u svom djelu *Geografija* u kojem piše „*polje koje hrani sitnu stoku*“.⁴³ Pseudo Skimno u svome djelu *Periegeza* također spominje rečenicu „*kažu da se i ovce tu blizne*“⁴⁴ ali i sam Polibije tvrdi da su Delmati od pokorenih naroda uzimali danak u stoci i žitu.⁴⁵ Također, Delmati su i u samom Rimu bili poznati kao stočari i po proizvodnji sira.⁴⁶ Iz tih podataka se može zaključiti da je ovčarstvo bila najvažnija grana stočarstva kod Delmata. Što se tiče uređenja društva, Delmati su još u vrijeme Augusta živjeli u plemenskim i rodovskim zajednicama što je rezultiralo kolektivnim vlasništvom a i sam Strabon spominje da su njive i oranice bile zajedničko plemensko i rodovsko vlasništvo.⁴⁷ Važno je spomenuti i da se zemlja svakih osam godina davala na privremeno korištenje članovima roda.⁴⁸

Autor Plinije Stariji pak spominje u svom djelu *Naturalis Historia* da su Delmati bili podijeljeni u 342 dekurije⁴⁹, a Publije Vitnije u pismima koja je slao Ciceronu piše da Delmati imaju osamdeset gradova, odnosno *oppida*, što se poklapa i sa podatkom koji je zabilježio Strabon.⁵⁰ Ovdje dolazi do čestih rasprava među znanstvenicima. Naime, hrvatski povjesničar i arheolog, Slobodan Čače, u svome djelu *Dalmatica Straboniana* spominje da je Vatinije došao 45. u Ilirik kao prokonzul sa ciljem da slomi otpor Delmata.⁵¹ Opisivanjem delmatskih gradova kao „*oppida*“, Vatinije ustvari pokušava prikazati silu i moć tog naroda te se time pokušava dobro obavijestiti o neprijatelju, tvrdi Čače.⁵²

Mnogi narodi su se uz stočarstvo i privredu počinjali baviti i trgovinom koja se tek počinje razvijati. Njome su se bavili i Delmati a taj podatak također spominje Strabon koji opisuje da su Delmati upoznati sa robnom razmjenom no tvrdi da se nisu koristili novcima kao ostali narodi na Jadranu.⁵³ Iako je novac i kovanje novca tada već bilo uobičajeno među nekim ilirskim narodima, Delmati počinju koristiti novac tek kada su došli pod rimsku vlast prema

⁴² RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 692

⁴³ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 692, STRABON, VII, 315

⁴⁴ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 692, PSEUDO SKIMNO, st. 379

⁴⁵ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 692, POLIBIJE, 32,18

⁴⁶ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 692.

⁴⁷ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 693, STRABON, VII, 315

⁴⁸ RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1989: 693

⁴⁹ Dekurija je u rimskoj vojsci označavala najmanju jedinicu konjaništva, sastaljenu od 10 konjanika.

Enciklopedija s.v. „Dekurija“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14324>] 23. srpanj 2019.

⁵⁰ STIPČEVIĆ 1989: 128.

⁵¹ ČAČE 1995: 112

⁵² ČAČE 1995: 123

⁵³ RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 694

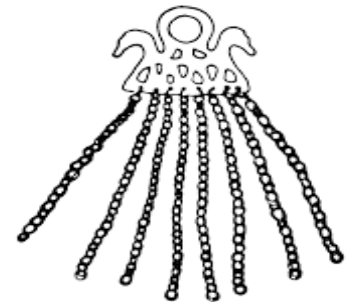
hrvatskom arheologu Duji Rendiću –Miočeviću.⁵⁴ Također, treba spomenuti i stajalište arheologa i povjesničara Slobodana Čače koji se ne slaže sa podatkom Strabona da Delmati ne koriste novac, već vjeruje da ga nisu kovali te da je u opticaju bilo premalo novaca koji bi poslužili za podmirivanje danaka.⁵⁵

Između ostalog treba spomenuti i religiju kod Delmata. Narodi su često vjerovanjima objašnjavali vremenske prilike i nepogode te tako dolazi do razvoja raznih kultova koji su često bili povezani i sa samom poljoprivredom. Tako kod Delmata treba spomenuti kult boga pašnjaka i šuma, boga Silvana koji se često prikazuje sa jarećim nogama.⁵⁶ Popularnost tog božanstva se također može povezati sa stočarstvom koje je bilo veoma razvijeno kod Delmata. Također, treba naglasiti i da ime boga Silvana dolazi od korijena riječi *silva* što na latinskom znači šuma, a Delmati su se često koristili šumskim dobrima, odnosno mijenjali drva za gradnju s Grcima za oružje i posuđe.⁵⁷

Treba spomenuti i odnos Delmata i Rimljana. Godine 155. pr. Kr. Rimljani su osvojili Delminij, te su Delmati sklopili sa njima mir.⁵⁸ Ubrzo su se opet pobunili protiv Rimljana no za vrijeme pohoda Oktavijana, oko 33. pr. Kr. su ponovno zatražili mir.⁵⁹ Na kraju treba spomenuti i da su sudjelovali u Batonskom ustanku od 6. do 9. godine nove ere.

3.3. Liburni

Liburni, narod koji je živio na području između rijeka Krke i Raše, bili su nositelji kulture željeznog doba. Hrvatski arheolog Šime Batović je u ranijim radovima svrstao željeznodobnu liburnsku kulturu u razdoblje 11. i 10. st. pr. Kr., no kasnije ju stavlja u 9. st. pr. Kr.⁶⁰ Pošto se željezno doba ne pojavljuje svuda u isto vrijeme i postupno dolazi do njegove pojave, pažnju treba obratiti na povezanost i utjecaj brončanog doba na željezno. Što se tiče ukrasnih predmeta iz starijeg željeznog doba, fibule, odnosno kopče, su bile najznačajnije kod ilirskih naroda. Tako se pojavljuju

Slika 3. Liburnski pektoral

⁵⁴ RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 694.

⁵⁵ ČAČE 1995: 128

⁵⁶ RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 693

⁵⁷ RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 693.

⁵⁸ *Enciklopedija s.v. „Delmati“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14414>] 26. srpanj 2019.

⁵⁹ *Enciklopedija s.v. „Delmati“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14414>] 26. srpanj 2019.

⁶⁰ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 306

i kod Liburna. Dolazi i do pojave lučnih fibula koje su imale jedno ili više zrna jantara ili stakla na luku.⁶¹ Također, što se tiče jantara, treba spomenuti da se kod Liburna pojavljuje već u 11. i 10. st. pr. Kr.⁶² Stil koji je prevladavao kod Liburna je bio geometrijski stil, a treba spomenuti i da se kod liburnskih nalaza javljaju i brončani zoomorfni privjesci koji su isti kao kod Japoda.⁶³

Naravno, to se može objasniti time što su Liburni graničili sa Japodima na sjeveru pa se može pretpostaviti i da su te figurice došle od Japoda na liburnsko područje. Od nakita treba spomenuti i liburnske pektorale koji su se sastojali od brončanih ploča sa privjescima.⁶⁴

Što se tiče oružja kod Liburna, gotovo da se ne zna što su koristili pošto su imali drugačiji grobni kult, no pošto su bili jaki pomorci pretpostavlja se da su bili i dobro naoružani.⁶⁵ Tu se također može povući poveznica sa

Delmatima sa kojima su Liburni graničili na jugu te se može primjetiti da, iako su imali sličnu grobnu arhitekturu, pokapali su ljude sa drugačijim priložima. Kod Liburna treba spomenuti i način ukopa. Naime, kod Liburna je bio običaj pokapati mrtvace u zgrčenom položaju te je taj običaj dokaz neindoeuropskih elemenata kod tog naroda.⁶⁶ Također, što se tiče pogrebnih običaja, treba spomenuti i da se kod Liburna u rimsko doba pojavljuje nadgrobni spomenik, zvan *cippus*, koji ima oblik valjka s koničnim završetkom.⁶⁷ Pretpostavlja se da *cippus* predstavlja prastari oblik stare ilirske kuće⁶⁸ te je čak jedna varijanta otkrivena u Albaniji.⁶⁹

Što se tiče religije kod Liburna susreću se neka božanstva koja se poklapaju sa rimskim božanstvima, poput *Anzotice* koja se poklapa sa rimskom božicom Venerom.⁷⁰ Također, povjesničar Aleksandar Stipčević u svom djelu *Iliri* navodi da se kod Liburna susreće i božica

Slika 4. Liburnski *cippus*

⁶¹ STIPČEVIĆ 1989: 92

⁶² DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 308

⁶³ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 317

⁶⁴ WILKES 2001: 246

⁶⁵ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 316.

⁶⁶ WILKES 2001: 255

⁶⁷ STIPČEVIĆ 1989: 186

⁶⁸ STIPČEVIĆ 1989: 186

⁶⁹ STIPČEVIĆ 1989: 186.

⁷⁰ STIPČEVIĆ 1989: 154.

Ica, a taj podatak navodi i arheolog Robert Matijašić u svom znanstvenom radu *Plominska božica Ika / Ica*.⁷¹ Zanimljiva je činjenica da je natpis božici Ici/ Iki pronađen u Plominu, što pokazuje da se ta božica pojavljivala i kod Histra.

Treba spomenuti i da su Liburni u razdoblju od 9. do polovine 6. st. pr. Kr. bili vodeća pomorska i politička snaga na istočnom Jadranu što dokazuje njihova materijalna kultura.⁷² Dokaz liburnske talasokracije pokazuju i njihovi česti sukobi s Rimljanima oko 2. st. pr. Kr. upravo zbog njihovog gusarenja. Mnogi antički spisi spominju da su Liburni gradili brze i naoružane brodove, a čak su i Rimljani dali ime *liburna* brzim ratnim brodovima koje su kasnije i preuzeli od Liburna.⁷³ Treba spomenuti i da je Strabon također spomenuo Liburne u svome djelu *Geografija*.⁷⁴ Strabon spominje da je 734. g. pr. Kr. korintski bakhijad Hersikrates uspio istjerati Liburne sa Krfa (Corcyra).⁷⁵ Hrvatski arheolog, Aleksandar Stipčević, svom djelu *Iliri* tvrdi da je to važno iz dva razloga, prvi je da su Liburni imali svoja uporišta i izvan Jadranske obale, a drugi da je to prvi zabilježeni sukob između Liburna i Grka.⁷⁶

Otkriveno je i da su liburnska naselja uglavnom bila gradinska te se danas zna da postoji oko 600 gradina na liburnskim područjima.⁷⁷ Mjesta na kojima su Liburni najčešće gradili naselja su bili otočići u blizini morske obale, poput današnjeg Nina, ili na lako obranjivim poluotocima, poput današnjeg Zadra.⁷⁸

Što se tiče društvenog uređenja kod Liburna se pojavljuje Savez dvanaest bratstava koji se pojavljivao i kod određenih naroda u južnoj Italiji.⁷⁹ Taj podatak spominje i Plinije u svom djelu *Naturalis Historia* u kojem spominje „Liburnorum civitates XIII”.⁸⁰ Važno je napomenuti da oko ovog podatka dolazi do rasprava među povjesničarima. Tako hrvatski povjesničar i arheolog, Aleksandar Stipčević, u svom djelu *Iliri* tvrdi da je dodekapolitij kod Liburna ustvari ostatak stare društvene organizacije te da broj „XIII” predstavlja preinačenu brojku 12.⁸¹ Hrvatski povjesničar Slobodan Čače tvrdi da je za tu teoriju zaslužan Mate Suić, još jedan hrvatski povjesničar i arheolog, koji je formulirao tu teoriju u svojim ranijim

⁷¹ STIPČEVIĆ 1989: 154, MATIJAŠIĆ 2016: 99

⁷² DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 306

⁷³ STIPČEVIĆ 1989: 57

⁷⁴ STIPČEVIĆ 1989: 31

⁷⁵ STIPČEVIĆ 1989: 31/ Strabon VI, 269.

⁷⁶ STIPČEVIĆ 1989: 32

⁷⁷ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 306

⁷⁸ STIPČEVIĆ 1989: 83

⁷⁹ STIPČEVIĆ 1989: 129.

⁸⁰ STIPČEVIĆ 1989: 129./ PLINIJE STARIJI , III, 21

⁸¹ STIPČEVIĆ 1989: 129

djelima.⁸² Treba napomenuti i da Slobodan Čače tvrdi da je takvo mišljenje promašeno te da ti Plinijevi podaci dolaze iz početne faze uređenja provincije⁸³ i da se Liburnija vjerojatno dijelila i na više od 14 općina.⁸⁴

Također, kod društvenog uređenja treba spomenuti i položaj žena kod Liburna. O položaju žena kod Liburna su pisali i antički pisci. Tako Pseudo – Skilaks u svom *Periplu* spominje da su kod Liburna vladale žene i da su često bile u braku sa strancima i robovima.⁸⁵ Žene kod Liburna spominje i rimski pisac Roman Varon krajem prvog stoljeća pr. Kr. te opisuje da je neudatim ženama bila dozvoljena spolna sloboda.⁸⁶ Kao što je već spomenuto, Liburni su često ulazili u sukobe s Rimljanima zbog gusarenja, no kada su Delmati i Japodi podignuli ustanak protiv Rimljana, oko 52. g. pr. Kr., Liburni su ostali na strani Rimljana.⁸⁷ Oktavijan im za vrijeme svog pohoda uzima ratne brodove, te s vremenom započinje romaniziranje Liburna.⁸⁸

3.4. Japodi

Japodi su bili narod koji je nastanjivao područje Like i Velebita. Njihova najpoznatija ostavština iz starijeg željeznog doba su dobro poznata oglavlja. Oglavlja su bila nošena i među ženama a pretpostavlja se da su pokazivali kojem društvenom sloju pripada osoba.⁸⁹ Prva oglavlja su se vjerojatno izrađivala od kože, no kasnije se izrađuju od brončanog lima.⁹⁰ Bili su ukrašeni geometrijskim motivima a na vrhu su bili otvoreni, tako da se vidjela kosa ili je glava na tom dijelu bila prekrivena nekakvom tkaninom.⁹¹ Karakteristično za japodska pokrivala je bilo to što su im sa rubova visili metalni štapići.⁹² Važno je

Slika 5. Japodsko pokrivalo za glavu

⁸² ČAČE 2015: 15

⁸³ ČAČE 2015: 18

⁸⁴ ČAČE 2015: 19

⁸⁵ STIPČEVIĆ 1989: 131

⁸⁶ WILKES 2001: 200

⁸⁷ *Enciklopedija s.v. „Liburni“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36372>] 1. kolovoz 2019

⁸⁸ *Enciklopedija s.v. „Liburni“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36372>] 1. kolovoz 2019.

⁸⁹ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 283

⁹⁰ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 283

⁹¹ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 283

⁹² DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 283

spomenuti i da ta pokrivala postaju dio japodske nošnje tijekom 7. i 8. st. pr. Kr.⁹³ Otkrivena su u nekropolama u Prozoru, Kompolju i Drenovom Klancu.⁹⁴

Kod Japoda je dosta često nošen i jantarni nakit za koji se vjerovalo da ima iscjeljujuća svojstva.⁹⁵ Treba obratiti pažnju i na to da su Liburni isto imali velike količine jantarnog nakita pa se može prepostaviti da je razlog ili to što su graničili sa Japodima pa je dio njihovog nakita došao na liburnsko područje, ili su također vjerovali u iscjeljujuća svojstva jantara. Treba spomenuti i da se kod Japoda pojavljuju isto lučne fibule kakve se javljaju i kod Liburna. Što se tiče religije, Liburni i Japodi nisu imali sličnosti. Kod Japoda se naime pojavljuje božanstvo Bindus koje se u natpisima poistovjećuje sa rimskim bogom mora, Neptunom.⁹⁶

Što se tiče japodskih naselja, ona su uglavnom bila gradinskog tipa a svako naselje je imalo svoje zemljište, izvor vode i pašnjake.⁹⁷ Također, uz gradine su se nalazila i groblja koja su obično bila na prirodnim uzvišenjima u blizini naselja.⁹⁸ Gradine su često bile ograđene bedemima čiji je sastav najčešće bio kamen i zemlja.⁹⁹ Treba spomenuti i da gradine nisu bile jedini tip naselja. Neka od pronađenih naselja su bila i sojenička naselja¹⁰⁰ te su pronađeni materijalni ostaci i u špiljama za koje se pretpostavlja da su služile za zbjegove.¹⁰¹ Treba spomenuti i sličnost raspodjele zemlje kod Delmata i Japoda. Naime, Strabon za Delmate spominje da su zajednički upravljali zemljom te da je svakih osam godina dolazilo do ponovne raspodjele zemlje a pretpostavlja se da je tako bilo i kod Japoda.¹⁰² Što se tiče gospodarstva Japoda, o njemu se ne zna previše, no pronađeni su ostaci kostiju ovaca, koza, svinja i goveda.¹⁰³ Moguće je i da su određene životinje korištene za odjeću. Pretpostavlja se i da su se Japodi bavili preradom mlijeka ali i lovom.¹⁰⁴ Strabon čak spominje i njihovu prehranu te prenosi da su Japodi najviše uzgajali pir i proso.¹⁰⁵ Političar i autor knjige *Iliri*

⁹³ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 283

⁹⁴ STIPČEVIĆ 1989: 93

⁹⁵ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 293.

⁹⁶ STIPČEVIĆ 1989: 154

⁹⁷ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 299

⁹⁸ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 304

⁹⁹ OLUJIĆ 2007: 146

¹⁰⁰ OLUJIĆ 2007: 148.

¹⁰¹ OLUJIĆ 2007: 149

¹⁰² OLUJIĆ 2007: 152, STRABON, VII, 5,5

¹⁰³ OLUJIĆ 2007: 154

¹⁰⁴ OLUJIĆ 2007: 154

¹⁰⁵ OLUJIĆ 2007: 156, STRABON, VII, 5,4

čak prenosi da su postojali dokazi da su Japodi proizvodili staklo no da je ipak proizvodnja metala kod Ilira bila najvažnija.¹⁰⁶

Kao što je već spomenuto, groblja su bila često uz gradinska naselja. Što se tiče pokapanja, Japodi su pokojnike pokapali na leđima sa rukama uz tijelo¹⁰⁷, za razliku od Liburna koji su svoje pokojnike pokapali u zgrčenom položaju. Također, Japodi su oko pokojnika slagali krupno kamenje a tijelo zatrpavali sa zemljom i sličnim kamenjem.¹⁰⁸ Uz to je pronađen i paljevinski tip grobova, no pretpostavlja se da je to bio utjecaj kulture polja sa žarama te se ne može objasniti razlika između pokojnika.¹⁰⁹

Što se tiče odnosa sa Rimljanima, Rimljani su više puta pokušavali pokoriti Japode. Tu također treba spomenuti Oktavijanov pohod u kojem je on 35. – 33. g. pr. Kr. uspio osvojiti japodsko središte Metulum čime je pokorio Japode.

3.5. Histri

Histri su narod koji je živio na istarskom poluotoku. Prvi izvor koji spominje Histre je Hekatejevo djelo *Obilazak zemlje* u kojem on smješta Histre u „Jonski zaljev“, kako je on tada nazivao Istru.¹¹⁰ Od antičkih izvora Histri su spomenuti i u Pseudo – Skilaksovom Periplu u kojoj on piše „da nakon Veneta dolazi narod Istra“, te u Pseudo Skimnovoju Perijegezi koji navodi Venete i Histre kao susjede Kelta.¹¹¹ Spominje ih i Strabon u svom djelu *Geografija* gdje navodi da su „Istri prvi u ilirskom primorju“. ¹¹² Pojavljuju se također u vrijeme željeznog doba, a željezno doba Istre se prati u 6 faza, od 11. st. pr. Kr. do 177. g. pr. Kr. kada su Rimljani osvojili Nezakcij.¹¹³ Tip naselja koji se pojavljuje kod Histra još u brončanom dobu su također gradine.¹¹⁴ U Istri, na hrvatskom dijelu teritorija, pronađeno je oko 330 gradina, na slovenskom 27 te na granici između Slovenije i Italije još dvije gradine.¹¹⁵ Treba spomenuti i da su gradine bile smještene na strateškim položajima i često ograđene bedemima.¹¹⁶ Također, uz gradinski tip naselja, u Istri

¹⁰⁶ WILKES 2001: 236

¹⁰⁷ OLUJIĆ 2007: 162

¹⁰⁸ OLUJIĆ 2007: 163

¹⁰⁹ OLUJIĆ 2007: 172

¹¹⁰ MIHOVILIĆ 2014: 24

¹¹¹ MIHOVILIĆ 2014: 24

¹¹² MIHOVILIĆ 2014: 26

¹¹³ DIMITRIJEVIĆ, TEŽAK –GREGL, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ 1998: 253

¹¹⁴ MIHOVILIĆ 2014: 32

¹¹⁵ MIHOVILIĆ 2014: 36

¹¹⁶ MIHOVILIĆ 2014: 36

je otkriveno i 29 žarnih nekropola iz željeznog doba, a među njima su i Nezakcij, Šandalja, Rovinj, Pula, Limska gradina itd.¹¹⁷ Važno je napomenuti da je u Nezakciju pronađen samo jedan kosturni ukop i to bez priloga.¹¹⁸ Kod Histra je također osnovni izvor prehrane bila zemljoradnja i stočarstvo. U Pulsnoj nekropoli su pronađeni ostaci karbonizirane pšenice i prosa¹¹⁹ te kosti koza.¹²⁰ Histri su također uzgajali i goveda i svinje, ali su se bavili i lovom te su lovili srne i jelene.¹²¹ Kao i ostali narodi, pretpostavlja se da su koristili domaće životinje za prehranu ali i za izradu robe. Također, s obzirom na njihov teritorij na kojem su živjeli, pažnju treba obratiti i na ribolov, odnosno skupljanje morskih plodova. Tako su na brojnim lokalitetima, poput Nezakcija, pronađeni morski puževi i školjke koji su korištene kao prehrana ali i kao ukras.¹²²

Prvi doticaji Histra s Rimljanima se događaju već u 3. st. pr. Kr. Oko 221. g. pr. Kr. dolazi do prvog sukoba Histra s Rimljanima zvanom Prvi histarski rat, a već u drugom sukobu, točnije Drugom histarskom ratu 177. g. pr. Kr. Rimljani osvajaju Nezakcij.¹²³ S obzirom na rimsko osvajanje, mnogi rimski povjesničari i autori opisuju zajednicu Histra i njihovo društveno uređenje. Tako Slobodan Čače navodi da Histrija u političkom smislu predstavlja savez koji se sastojao od zajednica zvanih *civitates* ili *populi*, čiji najviši autoritet su činili *princeps* koji su bili na čelu zajednice i vjerojatno nisu bili odgovorni kralju.¹²⁴ Također, navodi da je kralj, odnosno *rex* vjerojatno predvodio Histre u ratu i zastupao ih kao zajednicu u odnosu sa vanjskim svijetom.¹²⁵

3.6. Panonci

Kao što je već spomenuto, ilirski narodi u unutrašnjosti se najviše pojavljuju nakon dolaska Kelta. Postoje brojne rasprave o tome jesu li Panonci ilirski narod ili je to skupni naziv za plemena koja su nastanjivala područje Panonije.¹²⁶ Tu teoriju spominje i Stipčević u svojoj knjizi *Iliri* te navodi da je sarajevski arheolog Zdravko Marić tvrdio da Panonci i Iliri

¹¹⁷ MIHOVILIĆ 2014: 60

¹¹⁸ MIHOVILIĆ 2014: 62

¹¹⁹ MIHOVILIĆ 2014: 290.

¹²⁰ MIHOVILIĆ 2014: 294

¹²¹ MIHOVILIĆ 2014: 294.

¹²² STIPČEVIĆ 1989: 111

¹²³ *Enciklopedija s.v. „Histri“*. [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25765>] 11. kolovoz 2019

¹²⁴ ČAČE 1979: 99

¹²⁵ ĐURĐEVIĆ 2012: 100

¹²⁶ *Enciklopedija s.v. „Panonci“*. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46448>] 11. kolovoz 2019

nemaju ništa zajedničko. ¹²⁷ Navodi ju i arheolog Robert Matijašić koji tvrdi da je razlikovanje panonskih od ilirskih naroda i dalje otvoreno pitanje te da se granica između panonskih i ilirskih naroda vjerojatno nalazila u srednjoj Bosni. ¹²⁸ Također, spominje i da Apijan panonske narode opisuje kao narode rasprostranjene duž Dunava, od Japoda do Dardanaca. ¹²⁹

Oko prve polovice IV. st. pr. Kr. Kelti dolaze na područje Balkana i Podunavlja iz sjeverne Italije i sa Alpa. ¹³⁰ Time dolazi do njihovog utjecaja na starosjedioce. Narodi na koje su Kelti naišli u unutrašnjosti pripadaju panonskoj skupinu naroda pod koju se ubrajaju Breuci, Oserijati, Jasi itd. ¹³¹ Dolazak Kelta na područje Panonije rezultirao je pojavom Skordiscima, koji su se nalazili na području istočne Slavonije, i Tauriscima, koji su se nalazili na zapadu. ¹³² Obje skupine naroda pripadaju keltskom etnosu, no treba ih razlikovati od panonske skupine naroda koji su se nalazili između njih i na kod kojih se primjećuje keltski utjecaj. ¹³³

Ipak treba spomenuti i panonske narode koji su se nalazili na prostoru između naroda Tauriska i Skordiska. Poput Kolapijana koji su bili narod koji je živio oko današnjeg Siska, oko rijeke Kupe. Njihovo ime dolazi od riječi *Colapis* što ustvari i znači Kupa. ¹³⁴ Zanimljivo je da i Strabon, u svom djelu *Geografija*, i Plinije Stariji, u svom djelu *Naturalis Historia*, spominju da su oko Siska, odnosno tada zvanog grada Segesta, obitavali Segestani. ¹³⁵ Pošto su se nalazili na području koje je bogato ležištima željezne rude, bili su poznati po rudarstvu i metalurgiji, a pretpostavlja se i da je njihovo područje bilo oko Topuskog, dok je Segestika više bila od trgovačkog značaja. ¹³⁶

Treba spomenuti i panonsko ilirske narode Breuca koji su se nalazili uz Savu oko današnjeg Slavenskog Broda. Čak se pretpostavlja da im je današnji Slavonski brod, tadašnja Marsonija, bila središte. ¹³⁷ Plinije ih također spominje u djelu *Naturalis Historia* te tvrdi da Kupa teče između Breuka i Kolapijana. ¹³⁸ Pretpostavlja se da su bili pod utjecajem Skordiska zbog područja na kojem su obitavali. ¹³⁹ Također, sudjelovali su u poznatom Batonovom ustanku

¹²⁷ STIPČEVIĆ 1989: 22

¹²⁸ MATIJAŠIĆ 2009: 37

¹²⁹ MATIJAŠIĆ 2009: 37, APIJAN, 22, 36

¹³⁰ STIPČEVIĆ 1989: 37

¹³¹ MATIJAŠIĆ 2009: 45

¹³² MATIJAŠIĆ 2009: 45

¹³³ MATIJAŠIĆ 2009:45

¹³⁴ HOTI 1992: 134.

¹³⁵ HOTI 1992: 134.

¹³⁶ MATIJAŠIĆ 2009: 39

¹³⁷ ZANINOVIĆ 2003: 443

¹³⁸ ZANINOVIĆ 2003: 443

¹³⁹ MATIJAŠIĆ 2009: 39

koji je trajao od 6. do 9. godine.¹⁴⁰ Treba spomenuti i narod Jase koji su se nastanjivali oko današnjeg Varaždina a čak su dali i ime Aqua Iasae današnjim Varaždinskim toplicama.¹⁴¹ Također, ime *Jasi* se povezuje sa imenom *Iasion* za koje grčki povjesničar Helanik tvrdi da se odnosi na mitskog junaka poznatog kao ratara i ljubavnika božice žitnih usjeva, Demetre.¹⁴² S obzirom na područje na kojem su Jasi obitavali, ali i porijeklo njihovog imena, može se zaključiti da je ratarstvo kod njih bila glavna poljoprivredna grana.

Kod panonskih ilirskih naroda također treba spomenuti rimsko osvajanje. Panonija dolazi pod rimsku vlast nakon Oktavijanovog pohoda 35. – 33. g. pr. Kr. O tom pohodu je pisao i Apijan te spominje da se Oktavijan borio sa Japodima, Delmatima i Segestanima i da je osvojio cijelu Iliriju.¹⁴³ Tu dolazi do rasprava među mnogim znanstvenicima. Neki znanstvenici tvrde da je Oktavijan osvojio Segestiku i područje Japoda a da je ostatak Ilirika osvojio Tiberije.¹⁴⁴ Suprotno njima, neki znanstvenici tvrde da je Apijan istinit i pravovaljan izvor te da je Oktavijan u svom pohodu došao vjerojatno i do Bosne i zapadne Srbije.¹⁴⁵

¹⁴⁰ ZANINOVIĆ 2003: 443

¹⁴¹ *Enciklopedija* s.v. „Jasi“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28796>] 14. kolovoz 2019

¹⁴² DEGMEDŽIĆ 1969: 55, HELANIK, FHG I, 53, 58

¹⁴³ ĐURĐEVIĆ 2012: 8

¹⁴⁴ ĐURĐEVIĆ 2012: 9

¹⁴⁵ ĐURĐEVIĆ 2012: 9

4. ZAKLJUČAK

Ovim završnim radom prikazan je pregled ilirskih naroda na teritoriju Hrvatske. Kod ilirskih naroda se može primjetiti dosta sličnosti ali i razlika. Tako se mogu vidjeti sličnosti kod Delmata i Liburna u grobnoj arhitekturi ali i različitosti u priložima koje su stavljali sa pokojnicima. Zanimljiva je i činjenica da se božica Ica/ Ika pojavljuje i kod Liburna i kod Histra. U radu pažnju treba obratiti i na različita razmišljanja kod autora. Pošto je većina pisanih povijesnih izvora iz razdoblja antike, dolazi do različitih razmišljanja među autorima. Također, i sami antički pisci se često razilaze u razmišljanima. Iz tog razloga je potrebno uz pisane izvore obratiti pažnju i na materijalnu ostavštinu.

Iako su se ilirskih narodi nalazili na različitim područjima, može se primjetiti njihov utjecaj jednih na druge. Ne smije se niti zanemariti činjenica da je trgovina, odnosno trgovinska razmjena, tada već bila razvijena. To se pogotovo može vidjeti kod nakita od jantara koji se pojavljuje kod gotovo svih naroda. Zanimljivo je i njihovo razmišljanje da jantar iscjeljuje u koje isto vjeruje veći dio naroda. S obzirom na to, treba zaključiti da iako postoje različitosti među narodima, oni su vjerojatno bili u kontaktu te su se s vremenom počeli asimilirati jedni s drugima.

5. POPIS ILUSTRACIJA

Slika br. 1 Peta karta Europe iz djela *Geografska uputa* autora Klaudija Ptolemeja. Preuzeto sa *Enciklopedija* s.v. „Klaudije Ptolemej“.

[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50988>]

Slika br. 2 Brončana fibula tipa Golinjevo. Preuzeto sa *Muzejski dokumentacijski centar* s.v. Fibula – „Dalmatinski tip“ [<http://www.mdc.hr/split-arheoloski/hr/zbirke/01-prapovjesna/01-pra-04.html>]

Slika br. 3 Liburnski pektoral. Preuzeto iz članka „Ptica i konj u solarnoj dinamici svijeta“, Sineva Kukoč, 2003.

Slika br. 4 Liburnski *cippus*. Preuzeto iz članka „Tri liburnska cippusa iz zbirke Obizzi“, Simone Don, 2018.

Slika br. 5 Japodsko pokrivalo za glavu. Preuzeto sa *Historiopedija* s.v. „Japodske urne i pogrebni običaji“. [<http://povijestokultnog.blogspot.com/2011/06/japodske-urne-i-pogrebni-obicaji.html>]

6. BIBLIOGRAFIJA

6.1. LITERATURA

6.1.1. KNJIGE

1. DIMITRIJEVIĆ Stojan, TEŽAK –GREGL Tihomila, MAJNARIĆ – PANDŽIĆ Nives (1998). *Prapovijest*. Zagreb: Naprijed
2. MATIJAŠIĆ Robert (2009). *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*. Zagreb: LEYKAM International
3. MIHOVILIĆ Kristina (2014). *Histri u Istri*. Pula: Arheološki muzej Istre
4. OLUJIĆ Boris (2007). *Povijest Japoda*. Zagreb: srednja europa
5. RENDIĆ – MIOČEVIĆ Duje (1989). *Iliri i natički svijet: ilirološke studije: povijest – arheologija – umjetnost – numizmatika – onomastika*. Split: Književni krug
6. STIPČEVIĆ Aleksandar (1989). *Iliri*. Zagreb: Školska knjiga
7. WILKES John (2001). *Iliri*. Split: Laus

6.1.2. ČLANCI

1. ČAČE Slobodan (1979). Prilozi proučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika. Zadar: 43-125.
2. ČAČE Slobodan (1995). Dalmatica Straboniana. *Diadora. Glasilo arheološkog muzeja u Zadru XVI – XVII*, Zadar: 101. – 133.
3. ČAČE Slobodan (2015). Napomene o odnosima među liburnskim zajednicama. *Asseria XI*, Zadar: 11. – 50.
4. ČAČE Slobodan (2015). Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj *Periegezi*: dvije napomene. Zadar: 9. – 23.
5. DEGMEĐIĆ Ivan (1969). Sjeverno i istočno područje Ilira. Sarajevo: 53. – 62.
5. ĐURĐEVIĆ Goran (2012). Rimljani i Panonija – prilog poznavanju romanizacije novog područja. *Essehist*, Osijek: 8. – 14.
6. HOTI Marina (1992). Sisak u antičkim izvorima. *Opvscvla archaeologica XVI*, Zagreb: 133. – 163.
7. ZANINOVIĆ Marin (2003.) Breuci od Sirmija do Marsonije. *Opvscvla archaeologica XXVII*, Zagreb: 443.- 449.

6.2. WEB STRANICE

1. Enciklopedija s.v. „Dion Kasije Kokcejan“.
[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15287>] 15. srpanj 2019.
2. Enciklopedija s.v. „Klaudije Ptolemej“.
[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50988>] 15. srpanj 2019
3. Enciklopedija s.v. „Iliri“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27086>]
19. srpanj 2019
4. Enciklopedija s.v. „Daorsi“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13905>]
19. srpanj 2019.
5. Enciklopedija s.v. „Liburni“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36372>]
20. srpanj 2019.
6. Enciklopedija s.v. „ Dekurija“.
[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14324>] 23. srpanj 2019.
7. Enciklopedija s.v. „Delmati“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14414>]
26. srpanj 2019.
8. Enciklopedija s.v. „Liburni“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36372>]
1. kolovoz 2019.
9. Enciklopedija s.v. „Histri“. [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25765>]
11. kolovoz 2019
10. Enciklopedija s.v. „Panonci“.
[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46448>] 11. kolovoz 2019
11. Enciklopedija s.v. „Jasi“. [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28796>]
14. kolovoz 2019